

Personality deficiency in Masnavi stories with the theories of modern psychologists

Soghra Moradian

1. PhD graduate, teacher in Persian language and literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Bojnord, Bojnord, Iran. Email: s.moradian.1394@gmail.com.

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 01 April 2024

Received in revised form:

01 April 2024

Accepted: 01 April 2024

Keywords:

Masnavi,

Modern psychologists,

Character failure,

Self-inevitability,

Masochism, sadism

ABSTRACT

Psychology is the science of studying and analyzing human behavior and mental and psychological activities. This science examines emotion. It deals with people's thoughts, behaviors, reaction and personal experiences. The main goal of psychology is to understand and explain mental and psychological activities, to investigate the reason and motivation behind these activities, as well as to analyze healthy and unhealthy personality. Personality disorder in which a person's thought pattern, performance and behavior become unhealthy. A person with personality disorder has difficulty understanding and identifying with situations and people. Jalal al-Din Mohammad Balkhi, as a spiritual-mystical psychologist, presented some theories and concepts of psychology that are discussed today and presented them in his works centuries ago. Rumi's Masnavi, in addition to its high mystical value, also has scientific and psychological importance, so that it can be examined from the psychological aspect.

In this article, we intend to investigate and analyze personality deficiency as one of the new concepts of psychology, in the stories of the spiritual Masnavi, with a descriptive and analytical approach and using library sources. The author of this research, while analyzing the most important types of character failure (self-abnegation, moral masochism, moral sadism) from the point of view of psychologists used in Masnavi stories, have extracted and presented examples of each of these theories from this valuable work. In the current research, by examining the concept of character failure and comparing it with Rumi's opinions and speech in Masnavi stories, it can be said that there are many differences between the theories of psychologists and Rumi's thoughts in Masnavi stories.

Cite this article: Moradian, Soghra (2024). Personality deficiency in Masnavi stories with the theories of modern psychologists *Research of Literary Texts in Iraqi Career*, 4 (3), 1-20.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: <https://doi.org/00000000000000000000000000000000>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

While the study of human psyche and behavior has a long history, its formalization as a science is relatively recent. This scientific discipline has developed in tandem with the growth and evolution of mankind, as well as the emergence of new challenges in modern life. Throughout its history, the science of psychology has grown with different theories and approaches and has been divided into different branches can be examined and studied separately.

Because all those approach can be found in detail in Rumi's masnavi. From the point of view of negative psychologists, one of the obstacles to self – improvement is self – inhibition, which is also known as personality deficiency in psychology. One of the effective factors in distancing a person from his pure and nature isn't believing in his true self. There are different opinions about sadism and masochism. Some psychologists and sociologists consider the existence of sadism and masochism to be instinctive. They believe that there is an instinct in man that leads to sadism and masochism.

Method

In this research, which is a library and documentary method, by referring to various books and works authored on different theories of modern psychology , the author first defined each of these concepts and continued the discussion, while referring to psychological sources. Authentic scholars explain those definition and then the examples and examples of each of the ideas that Rumi presented in his Masnavi stories have been presented and analyzed in order to open new horizons for researchers and literature enthusiasts.

Results

1. selflessness

one of the personality deficiencies that can be seen in different degrees in people is the resignation of the power of thinking which means withdrawing from the most valuable and obvious human trait, i.e. independence in decision – making, and this in fact means giving up the only distinguishing feature between man and an animal means the power of reasoning and thinking and leaving this decision to other and living through the thinking of other. Rumi gives the example of the jackal who could not control himself and didn't accept this being a jackal and wished to be a peacock, and for this purpose he threw himself into the dyeing process and dyed his body and claimed to be a peacock, jackal in this story is the secret of false claimants who try to make up their appearance and deceive and trap people. In fact , their words are narrow and their insides are dark.

2. Masochism (self – harm)

is one of the reason for suffering from moral masochism is the feeling of innocent guilt. Nathaniel Branden says about this phenomenon: one of the worst mistakes that a

person can make in relation to his role is to attribute guilt to himself and feel guilty when he is really innocent. that is, to impose on oneself that must somehow be able to do this or must somehow know such and such 'while his imposed phrase lacks any cognitive content. Eric Fromm believes that those who they have such a feeling that they are prone to belittle and weaken themselves and do not dominate affair. Their strong dependence on external powers, on other people, on social institutions or on nature is one of their characteristic features.

3. Sadism (Harassment)

Sadism literally means a kind of madness that is done with the aim of harming others and abusing them. Psychologists define this characteristic as a person's interest in hurting others physically, mentally, psychologically, etc. In fact, those suffering from sadistic behaviors feel pleasure and comfort after humiliating, mocking and psychologically or physically harassing others. They often deliberately deceive those around them. For this, a sadistic person uses fear, emotional blackmail, physical attack, violent threats, and cruel behaviors. Eric Fromm believes that: "There are three types of talents resulting from sadism, and all three are more or less closely related to each other: the first type is to make others dependent on us because they become like a penis and like wax in our hands. be soft and find absolute and unlimited power and dominance over them. The second type does not only include absolute domination over others, but the movement that arises inside makes a person to exploit people. The third type is the talent to cause others to suffer or to see them suffer. This suffering may be physical, but more often it is psychological. Its purpose is to take action in valuing others, to make them depressed and ashamed or to observe that they are in a situation combined with depression and shame.

Conclusion

In his poems, Rumi has addressed the shortcomings of character such as self – absorption, masochism and moral sadism, all of which are in the field of modern psychological studies. Rumi's, in one of the allegorical stories of the Masnavi, tells the story of a jackal that went to the bend and became colored, and then claimed to be a peacock. Moral masochism is another character deficiency in Masnavi stories. Rumi expresses this concept in the form of the story of Moses and Shaban. Another character deficiency in Masnavi stories is sadism or other abuse. In the story of lion hunting with wolf and fox, Rumi's expresses a kind of self – sadism. molana dar ketab «rab olalmin» no sadism khod ra toshif mi kand keh dar an az cpehmeh khodayan ve aleyeh cpeha zibatar est.

The results of the research show that there are many similarities between the theories of modern psychologists and the thoughts of Rumi in Masnavi, we see that the same issues that are relevant for psychologists in psychology are also relevant for Rumi and he has studied various aspects of character failure very delicately.

نارسایی شخصیت در داستان‌های مثنوی با نظریات روان‌شناسان نوین

صغری مرادیان^۱

۱دانش آموخته دکتری. مدرس، گروه زبان و ادبیات فارسی. دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دانشگاه بجنورد. بجنورد.

ایران. رایانامه: S.moradian.1394@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

روان‌شناسی علم مطالعه و تحلیل رفتار و فعالیت‌های ذهنی و روانی انسان است. این علم به بررسی احساسات، تفکرات، رفتارها، واکنش‌ها و تجربیات شخصی افراد می‌پردازد. هدف اصلی روان‌شناسی، درک و توضیح فعالیت‌های ذهنی و روانی، بررسی دلایل و انگیزه‌های پشت این فعالیت‌ها و همچنین تحلیل شخصیت سالم و ناسالم است. نارسایی شخصیت نوعی اختلال روانی است که الگوی فکر، عملکرد و رفتار فرد در آن ناسالم می‌شود. فرد مبتلا به نارسایی شخصیت برای درک و هم ذات‌پنداری با موقعیت و اشخاص به مشکل بر می‌خورد. جلال‌الدین محمد بلخی، به عنوان یک روان‌شناس معنوی - عرفانی، قرن‌ها پیش به ارائه برخی از نظریات و مفاهیم روان‌شناسی که امروز مطرح می‌شود، پرداخته و در آثار خود مطرح نموده است. مثنوی مولانا علاوه بر ارزش والای عرفانی، دارای اهمیت علمی و روان‌شناسی نیز می‌باشد به طوری که می‌توان آن را از جنبه روان‌شناسی مورد بررسی قرار داد. در این مقاله برآنیم، نارسایی شخصیت را به عنوان یکی از مفاهیم نوین روان‌شناسی، در حکایت‌های مثنوی معنوی، با رویکرد توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، مورد بررسی و تحلیل قرار دهیم. نگارنده این پژوهش، ضمن تحلیل مهم‌ترین گونه‌های نارسایی شخصیت (خویش‌تن‌ناپذیری، مازوخیسم اخلاقی و سادیسم اخلاقی) از دیدگاه روان‌شناسان به کار رفته در حکایت‌های مثنوی، نمونه‌های هریک از این نظریات را از این اثر ارجمند استخراج و ارائه نموده‌اند. در پژوهش حاضر با بررسی مفهوم نارسایی شخصیت و تطبیق آن با آرا و گفتار مولانا در داستان‌های مثنوی صورت گرفته است، می‌توان گفت که مشابهت‌های بسیاری میان نظریه‌های روان‌شناسان و اندیشه‌های مولانا در داستان‌های مثنوی وجود دارد.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۰۱

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۱/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۱/۰۱

واژه‌های کلیدی:

مثنوی،

روان‌شناسی نوین،

نارسایی شخصیت،

خویش‌تن‌ناپذیری،

مازوخیسم، سادیسم

استناد: مرادیان، صغری (۱۴۰۳). نارسایی شخصیت در داستان‌های مثنوی با نظریات روان‌شناسان نوین. پژوهشنامه متون ادبی دوره عراقی

© نویسنده گان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: <https://doi.org/00000000000000000000000000000000>

۱. پیشگفتار

۱-۱. تعریف موضوع

روان‌شناسی^۱ و مطالعه روان و رفتار انسان اگرچه به شکل عام پیشینه‌ای طولانی دارد، در قالب یک علم، تاریخچه‌ای کوتاه را شامل می‌شود. این علم همزمان با رشد و تحول بشر و شکل‌گیری چالش‌های جدید در زندگی انسان مدرن و به موازات این چالش‌ها رشد کرده است. علم روان‌شناسی در طول تاریخ خود با نظریه‌ها و رویکردهای مختلفی پرورده و به شاخه‌های مختلفی تقسیم شده است، به طوری که هر کدام از این رویکردها و شاخه‌ها را جداگانه می‌توان بررسی و مطالعه کرد (مرادیان و حسین‌پور، ۱۳۹۷: ۱۷۸). گفتنی است که مولانا قرن‌ها پیش و با روشی منحصر به فرد، بسیاری از اندیشه‌های روان‌شناسی مثبت و منفی شناخته شده امروزی را در مثنوی به کار برده است. مولانا به ابعاد روان آدمی آشنایی وسیعی دارد و با مباحثی که مطرح می‌کند از روان‌شناسی عمیقی برخوردار است. انسان از ابعاد روانی، اجتماعی، اخلاقی و ... مورد توجه مولوی بوده است (غیبی، ۱۳۹۰: ۵). به طور کلی، مولوی در مثنوی به بنیان‌های نیکی‌شناسی، انسان‌شناسی، شخصیت‌های سالم و ناسالم پرداخته است که این مؤلفه‌ها جزو بنیان‌های اساسی روان‌شناسی نوین است.

از دیدگاه روان‌شناسان منفی‌گرایانه یکی از موانع خودسازی، خویش‌ناپذیری^۲ است که این ویژگی در علم روان‌شناسی با عنوان «نارسایی شخصیت» نیز شناخته می‌شود. خویش‌ناپذیری به معنی تحریف واقعیت وجودی خویش‌ناپذیری و اعمال جعل و تزویر در آن است. انسانی که خود را نپذیرد دائماً مجبور است حقایق را تعریف کند. برعکس خویش‌ناپذیری یعنی قبول نفس و آنچه که هستیم و پذیرفتن واقعیت وجودی خویش‌ناپذیری است (هاشمی، ۱۳۹۷: ۲۴۲). یکی از عوامل مؤثر دور کردن انسان از فطرت پاک و طبیعی‌اش، باور نکردن «خود» حقیقی است. در مورد ریشه سادیسم^۳ و مازوخسیم^۴ نظرات مختلفی وجود دارد. برخی از روان‌شناسان و جامعه‌شناسان وجود سادیسم و مازوخسیم را غریزی می‌دانند. فروم نظریاتش را در کتاب **گریز از آزادی** به طور مفصل بیان می‌کند. «وی سادیسم و مازوخسیم را از یک ریشه می‌داند و معتقد است که منشأ هر دوی اینها احساس تنهایی و ناتوانی است. تلاش ناشی از سادیسم و مازوخسیم به شخص کمک می‌کند که از احساس غیرقابل تحمل تنهایی و

1. Psychology
2. selflessness
3. Sadism
4. Masochism

ناتوانی بگریزد. از نظر روان‌شناسی هر دو استعداد سادیسیم و مازوخیسیم از یک نیاز اصلی نتیجه می‌شوند. و از ناتوانی فرد برای تحمل تجرد و ضعفش سرچشمه می‌گیرد» (فروم، ۱۴۰۲: ۱۷۶).

۲-۱. ضرورت، اهمیت و هدف

این پژوهش یک موضوع بین‌رشته‌ای است و با توجه به اهمیت آن، تلاش می‌شود تا به تلفیقی مناسب و خوب، از دو علم ادبیات و روان‌شناسی دست یابیم و با در نظر گرفتن پیوستگی این دو علم با روح و زندگی فردی و اجتماعی انسان به یک شناخت درست و منطقی در این زمینه برسیم. یافتن توفیق و اثرگذاری در یک مفهوم خود واقعی، آماده کردن ذهن و زبان در بیان این مفهوم در داستان‌های مثنوی و همچنین رسیدن به شخصیت سالم مهمترین متغیر به شمار می‌رود.

۳-۱. پرسش‌های پژوهش

- ۱- مهم‌ترین گونه‌های نارسایی شخصیت در داستان‌های مثنوی کدامند؟
- ۲- آیا نظریه‌های روان‌شناسان با اندیشه‌های مولانا در مورد نارسایی شخصیت یکسان هستند؟

۴-۱. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های مختلفی در زمینه بررسی آثار شاعران و اندیشمندان ایرانی از دیدگاه روان‌شناسی و تطبیق آرای ایشان با نظریات روان‌شناختی صورت گرفته است که از مهم‌ترین‌ها آنها می‌توان موارد زیر را برشمرد:

۱- علی حسن‌نژاد و سعادت مسرور (۱۴۰۳)، در مقاله «بررسی هفت مفهوم روان‌شناسی در مثنوی معنوی» ضمن بررسی هفت مفهوم روان‌شناسی شناخته شده همچون سازگاری با محیط، فرافکنی، راه لذت از درون، والایش، نعمت اندوه و غم، شخصیت راستین، روان‌شناسی انتقاد و عیب‌جویی در مثنوی مولوی، نمونه‌ها و مصداق‌های هر یک از این مفهوم را در این اثر ارجمند ارائه نموده‌اند.

۲- مریم روضاتیان و مدنی (۱۳۹۴)، در مقاله «مقایسه میان رشته‌ای اندیشه مولانا در مثنوی و راجرز در روان‌شناسی انسان‌گرا» به تحلیل اندیشه‌های مولانا از دیدگاه راجرز پرداخته‌اند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد راجرز و مولانا بر آن هستند که عالم درون نقش مهمی را در شناخت فرد ایفا

می‌کند و یکی از راه‌های اساسی شناخت فرد استفاده از سخنان اوست.

۳- صغری مرادیان و حسین پور (۱۳۹۷)، در مقاله «اندیشه‌های مثبت‌گرایانه در دفتر ششم مثنوی از دیدگاه روان‌شناسی» به بررسی مؤلفه‌های روان‌شناسی مثبت و تطبیق آن با آرای مولانا در دفتر ششم مثنوی می‌پردازند. اندیشه‌های مثبت‌گرایانه از جمله غم و شادی، عشق، دانش و بینش، مشورت، امیدواری، درون‌گرایی، صبر و ... در دفتر ششم مثنوی نمود آشکارتری دارند. طبق نتایج بدست آمده در این پژوهش، می‌توان گفت عشق، معنادرمانی یا لوگو تراپی، غم و شادی از پرکاربردترین اندیشه‌های مثبت‌گرایانه مولانا در دفتر ششم مثنوی هستند.

۴- جمال هاشمی (۱۳۹۷)، در کتاب **پیغام سروش** به بررسی حکمت عملی زندگی، نسبی بودن حقایق جهان و لزوم احتیاط در داوری همراه با شاهد مثال‌هایی از داستان‌های مثنوی، اختیار آدمی در روان‌شناسی نوین و در کلام مولانا، عشق از دیدگاه روان‌شناسان و مولانا، روان‌شناسی شخصیت از دیدگاه مولانا و روان‌شناسی، روش تحلیل رفتار متقابل در روان‌شناسی و آثار مولوی و ... می‌پردازد.

۵- جلیل مسعودی فرد (۱۴۰۱)، در مقاله «انسان متعالی در نظر مولانا و روان‌شناسان کمال» با تأکید بر آموزه‌های مولوی در دفتر اول مثنوی قصد دارد اهداف مولانا برای زندگی انسان را بیان کند و راهکارهای او را برای تکامل انسان بررسی کند با تطبیق آن‌ها با نظریات جدید روان‌شناسان کمال به این پرسش پاسخ دهد که آیا مولوی برنامه مشخصی برای تکامل شخصیت انسان دارد؟ در این مقاله، بیشتر به ویژگی‌های شخصیت انسان متعالی مانند انسان خواستار تحقق خود، آگاهی از خود و آگاهی از جهان، در اکنون زیستن، کنترل و مهارت نفس و ... پرداخته شده است. پژوهش حاضر به بررسی مهم‌ترین گونه‌های نارسایی شخصیت (خویشتن‌ناپذیری، مازوخیسم اخلاقی و سادیسم اخلاقی) از دیدگاه روان‌شناسان به کار رفته در حکایت‌های مثنوی، پرداخته است. طبق بررسی‌های انجام شده می‌توان گفت مقاله حاضر به لحاظ حجم نمونه، روش کار و نتایج حاصل از پژوهش با مقاله مذکور کاملاً متفاوت است.

۶- جعفر غیبی (۱۳۹۰) در پایان‌نامه «بررسی مفاهیم روان‌شناختی در مثنوی مولوی» به بررسی و تحلیل مفاهیم روان‌شناختی در **مثنوی معنوی** پرداخته است. سپس مفاهیم روان‌شناسی موجود در **مثنوی** را با

مفاهیم روان‌شناسی دو مکتب بزرگ انسانگرایی و روانکاوی مورد مقایسه قرار داده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که مفاهیم روان‌شناختی فروید^۱ و یونگ^۲ و راجرز^۳ و مزلو^۴ در **مثنوی** به طور موشکانه مورد بررسی قرار گرفته است و در پایان پژوهش چند داستان از **مثنوی** با تکیه بر اصول نقد روان‌شناسانه مورد تحلیل قرار گرفته است.

۱-۵. روش پژوهش

نویسنده در این پژوهش که به روش کتابخانه‌ای و اسنادی است با مراجعه به کتاب‌ها و آثار مختلفی که در مورد نظریات مختلف روان‌شناسی نوین تألیف شده، در ابتدا هر یک از این مفاهیم را تعریف کرده و در ادامه بحث، ضمن استناد به منابع روان‌شناسی معتبر، به توضیح آن تعاریف می‌پردازد و سپس نمونه‌ها و مصداق‌های هر یک از نظریاتی که مولانا در حکایت‌های **مثنوی** خود مطرح، ارائه نموده و مورد تحلیل قرار داده‌اند تا افق‌های تازه‌ای را به روی پژوهشگران و علاقه‌مندان ادبیات بگشاید.

۱-۶. روش پژوهش و چارچوب نظری

۱- خویشتن‌ناپذیری

یکی از عوامل مؤثر در دور کردن انسان از فطرت پاک و طبیعی‌اش، باور نکردن «خود» حقیقی است. زیرا آنکه خود را نمی‌پذیرد ناگزیر دچار نفاق و دوچهرگی خواهد بود (عقدایی، ۱۳۹۲: ۹۸). مزلو می‌گوید: «نظم طبیعت و مزاج خواستاران تحقق خود به همان‌گونه که هست قابل قبول است و باید آنها را همانطور پذیرفت. پس ناپذیرفتن خویش یکی از آفات بنیادین تباهی شخصیت واقعی انسان و زمینه ساز بیماری‌های روحی بسیاری خواهد بود» (شولتس،^۵ ۱۳۹۷: ۹۲). یکی از نارسایی‌های شخصیت که به درجات مختلف در افراد دیده می‌شود نادیده گرفتن نیروی تفکر به معنی کناره‌گیری از ارزشمندترین و بارزترین صفت انسانی یعنی استقلال در تصمیم‌گیری است و این خود در واقع به منزله دست کشیدن از تنها وجه تمایز بین انسان و حیوان، یعنی قوه استدلال و اندیشه و واگذار کردن این تصمیم به دیگران و زندگی از طریق تفکر دیگران است (یونگ، ۱۳۷۷: ۲۳۴).

1. Freud
2. Yung
3. Rogers
4. Maslow
5. Schulz

می‌توان گفت پذیرش خود به همان‌سان که هست و واقعیت خویش را پذیرفتن، واقع‌بینی و نشانه سلامت‌نفس است و کسانی که خود را نمی‌پذیرند، ناگزیر به خود دروغ می‌گویند. نقاب به چهره می‌زنند و خود را با دیگران مقایسه می‌کنند. بی‌خبر از آنکه هیچ کس مثل دیگری نیست و هر انسانی موردی خاص است و با دیگران دارد زیرا کسی که در خود به دنبال چیزی می‌گردد که در او وجود ندارد، دچار توهم می‌گردد. مارک سنبون در کتاب خود می‌گوید: «با انجام دادن کارهایی که بالاتر از سطح حقیقی خودمان است که تنها برای جلب توجه دیگران است یا هر گاه منتظر تحسینی که بالاتر از سطح حقیقی خودمان است که تنها برای قدردانی باشد، به ندرت آن را به دست می‌آوردید دلیل آن را نمی‌دانم اما زندگی بارها نشان داده است که اگر انگیزه‌ها شما برای انجام دادن کاری بهره‌مندی از تحسین و تشویق باشد معمولاً ناامید می‌شوید، با این همه هرگاه به دنبال انجام دادن کار درستی باشد و انجام یافتن آن را پاداش آن بدانید به رضایت خاطر خواهید رسید، خواه مورد قدردانی و تشویق دیگران قرار بگیرید یا نه. تحسین یا قدردانی دیگران تجربه است بهتر و خوشایندتر» (سنبون، ۱۳۸۵: ۳۶).

خویش‌ناپذیری یکی از مفاهیم منفی‌گرایانه و موانع خودسازی در **مثنوی معنوی** است. انسان خویش‌ناپذیر با تن دادن و تسلیم شدن به اندیشه دیگران، استقلال فکری و هویت و فردیت خود را از کف می‌دهد. زیرا پذیرش اندیشه دیگران او را منفعل می‌کند و اجازه نمی‌دهد خود چیزی را تجربه کند و به پویندگی و باوری مبتنی بر دریافته‌های خود برسد. ستایش افراد و نظریه‌ها، نوعی حق‌شناسی نسبت به کسانی است عمر خویش را در دانش و فرهنگ بشری صرف کرده‌اند. اما خود را باور نداشتن اصالت و وحدت شخصیت انسان را به می‌اندازد و خلاقیت را می‌زداید. انسان سالم، حقیقت را چنان که هست می‌بیند. اما انسانی که خویش‌ناپذیری را باور نمی‌کند و با اغراضی خاصی به واقعیت‌ها می‌نگرد، قادر به مشاهده جمال حقیقت نیست. در دنیای امروز که همه چیز در حال حرکت و تغییر و تحول است به نظر می‌رسد ما با کوتاهی در کارهای خود و تقلید از دیگران از چرخه پیشرفت بیرون می‌مانیم تنبلی و مقایسه خود با دیگران و گریز از خود واقعی، گریبان‌گیر اغلب انسان‌ها شده است.

فرار از خود با انگیزه‌های گوناگونی صورت می‌پذیرد اما به هر حال هیچ کس نمی‌تواند ماهیت خویش را نادیده بگیرد و با نقاب زدن به چهره خود آن را برای همیشه از خود و دیگران پنهان نگه دارد. زیرا در این صورت در مسیری، جز آنچه طبیعت او تعیین کرده است حرکت می‌کند و با خود و دیگران در تناقض می‌افتد و فرصت‌ها را از دست می‌دهد و راه کمال خویش را مسدود می‌نماید (علی

نیا، ۱۳۸۹: ۸۵). اما انسان سالم با پذیرش خود، از تناقض‌های درونی می‌کاهد و با خود به وحدت می‌رسد. ولی برعکس آن کسانی (حکایت شغال و طاووس) که با توجه به عوامل بیرونی هر لحظه آرزو می‌کنند چیزی جز آنچه هستند، باشند، به تناقض درون دامن می‌زنند و آن را آشکارا به نمایش می‌گذارند و هر لحظه مانند شغال به رنگی دیگر در می‌آیند.

۲- مازوخیسم اخلاقی (خودآزاری)

یکی از دلایل ابتلا به مازوخیسم اخلاقی «احساس گناه معصوم» است. یعنی که انسان بدون دلیل منطقی یا به دلایل واهی خود را متهم کند و از بابت آن احساس گناه نماید. «یکی از بدترین اشتباهاتی که انسان می‌تواند در رابطه با نقش خود مرتکب شود نسبت دادن گناه به خود و احساس تقصیر است در حالی که واقعا بی‌گناه و معصوم می‌باشد. یعنی به خود تحمیل کند که من باید به نحوی توانایی انجام این کار را داشته باشم یا باید «به نحوی فلان مطلب را بدانم»، در حالی که عبارت «به نحوی» تحمیلی او فاقد هرگونه محتوای شناختی است» (براندن، ۱۳۷۶: ۱۸۴). مازوخیسم اغلب در احساساتی عمیق مانند مانند حس ناتوانی، نداشتن گزینه‌ای برای انتخاب یا حس گرفتار بودن ریشه دارد. این اختلال ممکن است از تجربیاتی ناخوشایند در گذشته و رویدادی آسیب‌زا مانند مورد حمله قرار گرفتن از سوی دیگران ناشی می‌شود. مواردی که انسان معصوم و بی‌گناه است اما دچار احساس گناه می‌شود و خود را متهم می‌کند، فراوان است از جمله:

۱- شخصی که تمایلات مشروع و ارزشمند خود را سرکوب می‌کند تا با مردمان دیگر در توافق باشد و انسان معقولی به نظر می‌رسد و برخلاف اعتقاد و ایمان واقعی خود خواسته‌های آنها را برآورده می‌کند تا مورد قبول و تأیید آنها واقع شود و منزوی و تنها نشود.

۲- شخصی که خود را با معیارهای غلط قضاوت می‌کند و احساسات و تمایلاتی را که ممکن است ارزشمند باشند محکوم می‌نماید و احساس گناه می‌کند.

۳- شخصی که از ترس حسادت مردم یا از بیم آنکه مبدا مورد توقع و انتظار دیگران قرار گیرد یا از او طلب مسئولیت شود یا مورد ترحم قرار نگیرد، از بابت استعدادها و قابلیت‌ها، موفقیت‌ها و نیک بختی‌های خود احساس گناه می‌کند و حالت عذرخواهانه‌ای به خود می‌گیرد (براندن، ۱۳۷۷: ۱۰۴). و

این یکی از شیوه‌هایی است که مراجع برون افراد مورد سوء استفاده قرار می‌دهند و با القاء احساس گناه در آنها ذهن آنان را دستکاری می‌کنند و به نفع خود به کار می‌گیرند که از بارزترین نمونه‌های آن کشیش‌های کاتولیک^۱ در قرون وسطی بودند.

از دیدگاه کارن هورنای «فرد مازوخیست خود را زیر چتر حمایت دیگران قرار می‌دهد و با زیر پا گذاشتن فردیت و مستهلک شدن در دیگری تا حدی ایمنی به دست می‌آورد. این‌گونه ایمن بدن می‌ماند که کشوری کوچک با تسلیم حقوق و استقلال خود به کشور بزرگتر و متجاوز به امنیت برسد و مورد پشتیبانی آن کشور قرار گیرد» (هورنای، ۱۴۰۰: ۱۸۹).

۳- سادیسم (دگرآزاری)

تمایلات مازوخیسم (خودآزاری) همواره خوی دیگری را به همراه دارد که سادیسم یا دگرآزاری نامیده می‌شود. سادیسم^۲ در لغت به معنی نوعی جنون است که با هدف آسیب به دیگران و سوء استفاده از آن‌ها انجام می‌شود. روان‌شناسان این ویژگی را علاقه فرد به آزار و اذیت دیگران از لحاظ جسمی، روحی، روانی و ... معنی می‌کنند. در واقع مبتلایان به رفتارهای سادیسمی پس از تحقیر، تمسخر و آزار روانی یا فیزیکی دیگران احساس لذت و آسایش دارند. آنان اغلب اطرافیان خود را به صورت عمدی فریب می‌دهند. فرد سادیسمی برای این کار از ایجاد ترس، باج‌گیری عاطفی، حمله فیزیکی، تهدید خشونت‌آمیز و اعمال رفتارهای ظالمانه استفاده می‌کند. اریک فروم معتقد است که: «سه نوع استعداد ناشی از سادیسم وجود دارد و کمابیش هر سه با یکدیگر پیوند نزدیک دارند: نوع اول آن است که دیگران را به خود وابسته کنیم به خاطر آن که به صورت آلتی درآیند و چون موم در دست‌هایمان نرم باشند و بر آنها قدرت و تسلط مطلق و نامحدود بیابیم. نوع دوم نه تنها شامل تحکم مطلق بر دیگران است بلکه جنبشی که در درون پدیده می‌آید آدمی را بر آن می‌دارد که مردمان را استثمار کند. نوع سوم استعدادی است که بخواهیم موجب رنج دیگران شویم یا آنان را در رنج ببینیم. این رنج ممکن است جسمانی باشد ولی بیشتر اوقات روانی است. هدف آن است که در آزرده دیگران اقدام کنیم، سرشکسته و شرمسارشان سازیم یا مشاهده کنیم که در وضعی توأم با سرشکستگی و شرمساری قرار دارند.» (فروم، ۱۴۰۲: ۱۵۶).

1. Horney

2. sadism

ناسالم و بیمارگونه شخصیت انسان هستند و از ضعف شخصیت و تنهایی و تجرد شخص ناشی می‌شوند و اگر به قدر کافی در جامعه شیوع یابند منجر به پیدایش نهضت‌های مخرب همچون نازیسم، فاشیسم و رژیم‌های دیکتاتوری و عوارض آن مانند فردپرستی، بت‌سازی، اطاعت کورکورانه، دنباله‌روی، قدرت‌گرایی و وابستگی‌های ناسالم می‌گردند که مسئول خرابی‌ها و خونریزی‌های فراوان در طول تاریخ بوده‌اند.

۲- نارسایی شخصیت در حکایت‌های مثنوی از دیدگاه روان‌شناسان نوین

۱- خویشتن ناپذیری

مولانا، در مورد خویشتن ناپذیری مثال آن شغالی را می‌آورد که خویشتن‌پذیر نبود و شغال بودن خود را قبول نداشت و آرزو می‌کرد طاووس باشد و به این منظور خود را در خم رنگری انداخت و بدن خویش را رنگین نمود و ادعا کرد طاووس است. شغال در این داستان رمز مدعیان دروغگویی است که می‌کشند ظاهر خود را بسازند و مردمان را فریب دهند و به دام اندازند. در واقع سخنان‌شان باریک و درون‌شان تاریک است. این دسته از افراد واقعیت وجودی خویش را پنهان می‌کنند و خود را نمی‌پذیرند و دائما مجبور هستند که حقایق را تحریف کنند و نقاب بر چهره بزنند و به آنچه نیستند تظاهر می‌کنند و خصوصیات را که فاقد آن هستند به خود نسبت می‌دهند (هاشمی، ۱۳۹۷: ۲۴۸). این ویژگی در علم روان‌شناسی با عنوان ناخویشتن‌پذیری شناخته می‌شود. در این داستان شغال پس از خودآرایی و ظاهرسازی با تکبر هر چه تمام‌تر خود را به عنوان طاووس به هم‌نوعان خود نشان داد. یکی از شغال‌ها متوجه تزویر و خودآرایی او می‌شود و می‌گوید: شیاد با تقلب می‌خواهی خودت را طاووس جا بزنی و دلخوش کنی که واقعا طاووس هستی و به اعتبار آن بر خود بیالی و فخر بفروشی و حسادت دیگران برانگیزی چون هر چه تلاش کردی نتوانستی مردم را از راه درست جلب کنی و به ریا و تظاهر روی آوردی. اما شغال متقلب آنقدر گستاخ است که به تکبر و خودنمایی و لاف زدن ادامه می‌دهد و با گستاخی از شغالان می‌خواهد او را با آن همه زیبایی شغال نخوانند.

آن شغالی رفت اندر خم رنگ   اندر آن خم کرد یک ساعت درنگ

پس برآمد پوستش رنگین شده   که منم طاووس علیین شده

دید خود را سبز و سرخ و فور و زرد   خویشتن را بر شغالان عرضه کرد

جمله گفتند ای شغالک حال چیست   که تو را در سر نشاطی مُلتوی است

از نشاط از ما کرانه کرده‌ای   این تکبر را از کجا آورده‌ای

(۸۲۲/۳-۸۲۶)

تا جایی که می‌گوید:

چون گلستان گشته‌ام صد رنگ خوش   مر مرا سجده کن از من سر مکش

کز و فر آب و تاب و رنگ بین   فخر دنیا خوان مرا و رکن دین

مظهر لطف خدایی گشته‌ام   لوح شرح کبریایی گشته‌ام

(۷۶۸/۳-۷۷۰)

به طور کلی انسان دو راه بیشتر ندارد: یا خود بیافریند و یا از آفریده دیگران استفاده کند. استفاده از آفریده دیگران و فراموش کردن توانمندی‌های خود به نوعی خویشتن‌ناپذیری و تقلید است و خویشتن‌ناپذیری و تقلید نوعی تملق است. صادقانه‌ترین نوع تملق مستلزم دروغ است و دروغ دشمن حقیقی پژوهی است (آریانپور، ۱۳۷۹: ۳)

عادت به مقایسه کردن خود با دیگران عملی ناپسندیده است؛ زیرا هر کسی در درون خود دنیایی دارد هر کس استعدادهایی نهفته مخصوص به خود را دارد. بهتر است قابلیت‌های فردی شناخته، رشد و گسترش یابد تا انسان به رشد و شکوفایی رسد و از آن لذت ببرد. انسان خود را به این دلیل با دیگران مقایسه می‌کند که همیشه احساس عقب ماندن و کمبود و هراس از آنها را دارد. البته مقایسه در هر شرایطی بد و ناپسند نیست بلکه امری عادی است که خود را با دیگران مقایسه کنیم. مهم این است که در این مقایسه با کسانی رقابت کنیم که آگاهانه انتخاب‌شان کرده‌ایم و تلاش کنیم با تفکر و روش مناسب، خودمان را به آنجا که آرزو داریم، برسانیم نه با ریا و تزویر. فرد مبتلا همواره مجبور به تقلب در واقعیت وجود خویشتن و تزویر در آن است. زیرا از خود شرم دارد و مجبور به ایفای نقش و نقاب به چهره زدن و لون مزاج است و هر روز به سازی می‌رقصد تا مورد قبول واقع شود (عقدایی، ۱۳۹۳: ۲۴۳). از نظر روان‌شناسی خود واقعی را قبول نداشتن، رفتاری ناپسند و ناراحت کننده است که پیامدهای ناخوشایندی در بردارد. در جامعه و حتی خانه و خانواده ما هم این موضوع

گاه به چشم می‌خورد که بعضی افراد حتی زمان کوتاهی را صرف کاری سخت نمی‌کنند و فوراً با بهانه‌های مختلف آن کار ناتمام رها می‌کنند و پیامدهای تأخیر در کار، جدای تأثیر منفی آن در جامعه یا خانواده، برای خود شخص نیز رنج‌آور است.

مثلاً در داستان «اعرابی درویش و زنش» زن از شدت ناداری زندگی خود را با دیگران مقایسه می‌کند و می‌گوید: «جمله عالم در خوشی، ما ناخوشیم» (۲۲۵۳/۱) اما بی‌گمان یکی از نمونه‌های اعلای مقایسه‌گری را می‌توان در حکایت مرد بقال و طوطی مشاهده کرد. در این حکایت، طوطی که لابد نماد آدم‌های مقلد و ظاهرین است، کل شدن خود را که ناشی از ضرب مرد بقال است، با کل شدن جوقی که قطعاً دلیل دیگری دارد، از یک جنس می‌پندارد و با هم می‌سنجد:

طوطی اندر گفت آمد در زمان بانگ بر درویش زد که هی فلان

از چه ای کل با کلان آمیختی تو مگر از شیشه روغن ریختی

از قیاسش خنده آمد خلق را کاو چو خود پنداشت صاحب دلق را

(۲۶۲-۲۶۰/۱)

خویشتن‌ناپذیری و مقایسه‌گری غالباً در اثر القانات جامعه در آدمی شکل می‌گیرد. زیرا این تلقین‌ها هم موجد تصاویر ناروایی در ذهن است و هم ذهن را چنان پر می‌کند که جایی برای تصویرهای درست بعدی که از رهگذر عقل و ذوق و شهود فراهم می‌آیند، باقی نمی‌ماند. انسان خویشتن‌ناپذیر، پس از مقایسه‌های خود را با داشته‌های دیگران هرگز از چیزی که دارد لذت نمی‌برد.

تاریخ همه ادیان و ملل و نیز تاریخ عرفا و صوفیان و فرهیختگان پر است از مدعیان دروغین که چون شغال رنگین شده یا پر طاووس به خود بسته، دعوی طاووسی می‌کنند و مردم را از مسیر اهل حق و عرفان منحرف می‌سازند. تا آنجا که مردم فکر می‌کنند اصلاً حقیقتی و دینی و عرفانی وجود ندارد و اگر هم دارد به هیچ کس خوشبین نیستند. اما اهل در همان نگاه اول شغال را از طاووس تشخیص می‌دهند.

گر می‌آن اولیا و انبیاست باز بی‌شرمی پناه آن دغااست

که التفات خلق سوی خود کشند که خوشیم و از درون بس ناخوشند

(۷۳۰/۳-۷۳۱)

«اگر مقایسه برای تحقیر دیگری باشد در مقام دشمنی و کینه توزی به هر ترتیبی که مقایسه صورت بگیرد بازهم، در تصور شخصیت‌ها بالاتر و یا برتر می‌شود و در نتیجه باید خود را بگیریم و این خود گرفتن شباهتی به حمله‌های عصبی و حتی شباهتی به دردهای بدنی دارد. حالت مقایسه برای کودکان می‌تواند حالت عکس داشته باشد، کودکان در این موارد گوشه‌گیر می‌شوند و در محافل عمومی بی‌حرکت و سر به زیر می‌مانند و اینها هم به گرفتگی فکر و اعصاب مبتلا می‌شوند و نمی‌توانند آزاد و رها بیاندیشند و حرکت کنند. با ترازوی خیالی، شخصیت خود و دیگران نسنجید.» (بنی احمد، ۱۳۶۶: ۶۱).

مولانا در داستانی دیگر فرعون را به شغال تشبیه کرده است که می‌خواست خود را برتر از حضرت موسی نشان بدهد و ریش‌های خود را آراسته کرده بود در واقع فرعون همان شغال است. شغال با رفتن در خم رنگ می‌خواست خود را طاووس جا بزند، خم رنگری فرعون جاه و مال او بود که خود را با آن می‌آراست مولانا در این دو قصه، بر خویشتن‌ناپذیری تأکید می‌کند و می‌گوید اگر خداوند ترا زشت روی بیافریند و به آن تسلیم و قانع نباشی و خویشتن را نپذیری علاوه بر اینکه از زشت رویی رهایی نمی‌یابی دچار زشت‌خویی نیز می‌شوی.

همچو فرعونی مرصع کرده ریش	برتر از عیسی پریده از خریش
او هم از نسل شغال ماده زاد	در خم مالی و جاهی درفتاد
هر که دید آن مال و جاهش، سجده کرد	سجده افسوسیان را او بخورد

(۷۷۸/۳-۷۸۰)

تا جایی که می‌گوید:

هان ای فرعون، ناموسی مکن	تو شغالی، هیچ طاووسی مکن
سوی طاووسی اگر پیدا شوی	عاجزی از جلوه و، رسوا شوی
زشتی‌ات پیدا شد و رسوایی‌ات	سرنگون افتادی از بالای‌ات
چون محک دیدی سیه گشتی چو قلب	نقش شیری رفت و پیدا گشت کلب

(۷۸۲/۳)

کارل راجرز معتقد است: «بهترین وسیله برای درک علت رفتار هر کس مراجعه به عوامل درونی خود اوست. چه بسا رفتاری که از دیگری سر می‌زند و برای بی‌معنی و بی‌دلیل است در صورتی که برای او شاید بسیار بامعنی باشد.» (سیاسی، ۱۳۸۸: ۱۷۸). بنابر اعتقاد یونگ «در حالت درونگرایی، جهت‌گیری اصلی فرد به درون و به جانب خویشتن است. فرد درون‌گرا، در دل خود خویشتن‌پذیر است.» (پروین، ۱۳۷۴: ۱۷۴) بنابراین از آنجایی که هر اندیشه و عاطفه‌ای در انسان منشأ درونی دارد، پرداختن به جهان درون و به صلاح آوردن آن و رسیدن به سلامت نفس، می‌تواند به آزادی و آبادی جهان کمک می‌کند، به همین دلیل که مولانا می‌گوید: «ریشه همه خوشی‌ها، خوش بینی و بدبینی‌های انسان از دورن خود اوست و هر چیز بر ما می‌گذرد، از حالات متضاد شادی و غم، رنج و راحت و... همه سایه اندیشه و پرتو ضمیر و صفات و انعکاس صورت حال باطن خود ماست که به حساب خارج می‌گذاریم» (همایی، ۱۳۷۴: ۹).

هر فردی متناسب با شخصیت و ویژگی فردی خود، به بهره‌مندی از اعتبار اجتماعی و مورد ستایش واقع شدن علاقه دارد، اما افراد متناسب با شخصیت خود را و روش‌های گوناگونی را برای رسیدن به این جایگاه برمی‌گزینند. برخی با برگزیدن راه‌های ناشایست به شخصیت دروغین دست می‌یابند. منظور از راه و شیوه ناشایست کارهایی مانند ریا و تزویر، دروغ، خیانت و... است (حسن‌نژاد و سعادت‌مسرور، ۱۴۰۳: ۱۲۶). در داستانی دیگر، مردی بینوا و ریاکار، هر بامداد سبیل خود را با دنبه‌ای چرب می‌کند و در ضیافت توانگران می‌رود و مدعی می‌شود که من فلان غذای چرب و رنگین را خورده‌ام و حاجتی به غذاهای شما ندارم. تا اینکه روزی گربه‌ای می‌آید و آن پاره دنبه را می‌برد. کودک خردسال او سراسیمه می‌رود که به پدر لاف زن خود این خبر را برساند. پدر را در میان آن جمع، گرم لاف زدن می‌یابد و بی‌هیچ ملاحظه‌ای می‌گوید: پدرجان، آن دنبه‌ای را که هر روز سبیلت را با آن چرب می‌کردی، گربه دزدید و برد. مرد لاف زن خود را می‌بازد و حضار به خنده می‌افتند. بدین‌سان او رسوا می‌شود بنابراین در این جهان، هیچ ادعا و یاوه‌ای نمی‌یابد و بالاخره، روزی امتحان پیش می‌آید و دعاوی بی‌اساس بر ملا می‌شود.

پوست دنبه یافت شخصی مُستهان هر صباحی چرب کردی سبلتان

در میان منعمان رفتی که من لوت چربی خورده‌ام در انجمن

دست بر سبلت نهادی در نوید
 کین گواه صدق گفتار من است
 رمز یعنی سوی سبلت بنگرید
 وین نشان چرب و شیرین خوردن است
 اشکمش گفتمی جواب بی طین
 که : أبادالله کید الکاذبین
 لاف تو ما را بر آتش نهاد
 کان سبال رب تو برکنده باد

(۷۳۷-۷۳۲/۳)

با توجه به حکایت‌های فوق می‌توان گفت: این گونه افراد از وجدان اخلاقی برخوردار نیستند. احساس گناه نمی‌کنند، متواضع نیستند، هیچ علاقه‌ای نسبت به سایر مردم احساس نمی‌کند، و به این ترتیب به آسانی آنچه را که مایلند، انجام می‌دهند. آنها میل به جعل کردن دارند متقلبند، برای امرار معاش از سخت‌کوشی‌گریزانند و ترجیح می‌دهند از ریاکاری و تزویر استفاده کنند، این افراد به علت کمبودهایی که دارند، معمولاً قادر نیستند عذاب وجدان، تأسّف، عشق بدون توقع، دلسوزی، ترحم، گناه، تواضع یا پریشانی دیگران را درک کنند. این افراد در واقع یک نوع پنهان‌سازی روانی دارند به همان اندازه که در شخصیت‌شان شکاف وجود دارد، بیانات و ارتباط‌شان هم دچار شکاف و غرض‌ورزی می‌شود و همان‌قدر که اگر یک پارچه، کامل و خودانگیخته باشند به همان اندازه نیز ارتباط‌شان کامل، بی‌همتا، با طرز فکر خاص و روشن است (مزلو، ۱۳۸۱: ۲۲۲).

«انسان برای تعیین ارزش خود دو وسیله در اختیار دارد. یکی وقتی خود را با مفهوم کمال مقایسه می‌کند و دیگری وقتی خود را نسبت به دیگران می‌سنجد. مفهوم کمال برای تعیین ارزش ذات خود، مقیاس درستی است اما سنجدن خود با دیگران غالباً نتایج خلاف به دست می‌دهد. اگر انسان خود را با دیگران مقایسه کند به این نتیجه می‌رسد که باید مثل آنها باشد. اما اگر خود را با مفهوم کمال مقایسه کند، خود را ناقص‌تر می‌بیند و می‌کوشد خود را با آن تشبیه کند.» (کانت، ۱۳۶۰: ۲۹۱). انسان با ناخویشتن‌پذیری نه تنها چیزی به دست نمی‌آورد بلکه دستخوش ضرر و زیان نیز می‌گردد از جمله حسادت به دیگران:

تو حسودی کز فلان من کمترم
 می‌فزاید کمتری در اخترم

خود حسد نقصان و عیبی دیگر است

بلکه از جمله کمی‌ها بدتر است

آن بلیس از ننگ و عار کمتری

خویشتن افکند در صد ابتری

(۸۰۴-۸۰۶/۲)

مولانا به عنوان مثال دیگری از این مقوله داستان آن مرد قزوینی را می‌آورد که برای خالکوبی نزد دلاکی رفت در قدیم در قزوین رسم بر این بود که مردم با توجه به مرام و مسلک خود بر بدن خویش نقش‌های مختلفی خالکوبی می‌کردند و چون این مرد خویشتن‌پذیری نداشت و خود را به صورتی که بود نمی‌پذیرفت خواست با خالکوبی نقش شیر بر روی شانه خود، به مقام پهلوانی نایل آید و خود را همانند آنها کند.

سوی دلاکی بشد، قزوینی‌ای

که کبودم زن، بکن شیرینی‌ای

گفت: چه صورت زنم ای پهلوان؟

گفت برزن صورت شیر ژیان

گفت: بر چه موضعت صورت زنم

گفت: بر شانه گهم زن آن رقم

چونک او سوزن فرو بردن گرفت

درد آن در شانه گه مسکن گرفت

پهلوان در ناله آمد ای سنی

مر مرا کشتی، چه صورت میزنی

(۲۹۸۲-۲۹۸۶/۱)

با توجه به داستان فوق، می‌توان گفت انسان خویشتن‌پذیر باید به خود متکی باشد و در هیچ شرایطی خویشتن‌پذیری خود را فراموش نکند. چنین انسانی خود می‌اندیشد و خود عمل می‌کند و نیازی به تقلید و مقایسه دیگران ندارد. چون وابسته به دیگران نیست، ارزش‌ها و باورهایش را با معیار درون ارزیابی می‌کند. به گفته مولانا «وقتی انسان جویای تحقق خود و کمال، مورد توجه دیگران قرار می‌گیرد، لازم است که از زیر نگاه آنان و توجه‌شان بگریزد و بی‌اعتنا به ایشان، فقط به کسب فضایل به ویژه خودباوری پای فشارد و به آنان که از سر دشمنی یا دوستی و یا ناآگاهانه، او را از حرکت باز می‌دارد توجهی نکند. زیرا در تباهی روزگار آدمی، دوست و دشمن به یک اندازه نقش دارند و حاصل آن کشتن وقت و فرصت‌هاست.» (مولوی، ۱۳۷۰: ۱۴۳).

از یک نظر «قصه مرد قزوینی» را می‌توان با «قصه شغالی که در خم رنگ رفت...» مقایسه کرد،

ماجرای ناخویشتن پذیری افراد و تحریف واقعیت وجودی خویش را در قصه مرد قزوینی نیز می توان در نظر گرفت. در اینجا موضوع مورد بحث، خویشتن ناپذیری و اعمال کاری و گریز از مشکلات موجود است. در دنیای امروز که همه چیز در حال حرکت و تغییر و تحول است به نظر می رسد ما با کوتاهی در کارهای خود و تقلید از دیگران از چرخه پیشرفت بیرون می مانیم. مقایسه خود با دیگران و گریز از خود واقعی، گریبان گیر اغلب انسانها شده است. از نظر روان شناسی خود واقعی را قبول نداشتن، رفتاری ناپسند و ناراحت کننده است. که پیامدهای ناخوشایندی در بردارد. در جامعه و حتی در خانه و خانواده ما هم این موضوع گاه به چشم می خورد که بعضی افراد حتی زمان کوتاهی را صرف کاری سخت نمی کنند و فوراً با بهانه مختلف آن کار ناتمام رها می کنند و پیامدهای تأخیر در کار، جدای از تاثیر منفی آن در جامعه یا خانواده، برای خود شخص نیز رنج آور است.

انسان سالم «خود» طبیعی و واقعی را در درون خود می جوید نه در بیرون. زیرا که « خود واقعی هسته وجودی و تنها منشا رشد معنوی انسان است.» (هورنای، ۱۳۸۴: ۱۴۳). زیرا کسی که خود را می شناسد و خود همانطوری که هست باور دارد و پذیرفته است، نیازی به تایید و انکار دیگران ندارد. تنها انسان نادان از تایید دیگران خشنود می شود (جعفری، ۱۳۹۸: ۱۴۵).

۲- مازوخیسم اخلاقی (خودآزاری)

یکی دیگر از نارسایی شخصیت در داستانهای **مثنوی**، مازوخیسم اخلاقی است که شخص مبتلا خود را حقیر و ناچیز و بی کس می پندارد، از استقلال نفس دست می کشد و برای فرار از تجرد خود را تسلیم مراجعی که آنها را قدرتمند می پندارد می کند و به این وسیله سعی در کسب نیرویی که خود فاقد آن است در شخص یا چیز دیگر می کند (هاشمی، ۱۳۹۷: ۲۶۴). مولانا می گوید: انسان می تواند در عشق به خداوند آن چنان اعتلا یابد و اوج گیرد که دیگری نیازی به واسطه یا عبادت به طریق معمول نداشته باشد و وی این مفهوم را در قالب قصه «موسی و شبان» این گونه بیان می کند که هنگامی که حق باری تعالی به موسی عتاب می کند که چرا بنده ما را از ما جدا کردی، موسی شتابان در پی چوپان روان می شود تا او را بیابد و از لطف الهی آگاه سازد.

چونک موسی این عتاب از حق شنید در بیابان در پی چوپان دوید

بر نشان پای آن سرگشته راند گرد از پرّه بیابان بر فشاند

گام پای مردم شوریده خود

هم ز گام دیگران پیدا بود

(۱۷۷۷/۲-۱۷۷۹)

تا عاقبت شبان را می یابد و دستور خدا را به او مژده می دهد:

عاقبت دریافت او را و بدید

گفت مژده ده که دستوری رسید

هیچ ترتیبی و آدابی مجو

هر چه می خواهد دل تنگت بگو

کفر تو دینست و دینت نور جان

آمنی وز تو جهانی در امان

(۱۷۸۳/۲-۱۷۸۵)

این عتاب و خطاب حضرت حق در باطن حضرت موسی موجب شهود اسراری گشت که در قلب و جان چوپان بود. موسی به سوی چوپان شتافت. چوپان با این مژده به مقام برتر می رسد و اینگونه پاسخ می دهد که دیگر نیازی به وساطت او برای ابلاغ امر الهی ندارد و او خود به خداوند اتصال یافته و او را رویت کرده است.

گفت ای موسی از آن بگذشته ام

من کنون در خون دل آغشته ام

من ز سدره منتهی بگذاشته ام

صد هزاران ساله ز آن سو رفته ام

(۱۷۸۷/۲-۱۷۸۹)

اریک فروم بر این باور است که «کسانی که چنین احساسی دارند مستعد آنند که خود را خوار بگیرند و ناتوان کنند و بر امور تسلط نیابند. وابستگی زیاد به قدرت های برونی، به مردمان دیگر، به مؤسسات اجتماعی یا به طبیعت از صفات بارز آنهاست. از عرض اندام پرهیز دارند و آنچه می خواهند نمی کنند در عوض به فرامین واقعی یا تصویری نیروهای برون تسلیم می شوند و غالباً با احساسی که گفتن «من می خواهم» یا «من هستم» به همراه می آورد بیگانه اند» (فروم، ۱۴۰۲: ۱۵۵).

مولانا علاوه بر داستان موسی و شبان، مازوخیسم اخلاقی و احساس گناه معصوم و دستکاری کردن ذهن را در داستان مجادله «قاطر با شتر» که در آن قاطر از شتر می پرسد این چه رمزی است که من دائم به سر می افتم و زانوان و پوزم زخمی می شود؟

اُشتری را دید روزی استری
چون که با او جمع شد در آخری
گفت من بسیار می‌افتم برو
در گریوه و راه و در بازار و کو
خاصه از بالای گه تا زیر گوه
در سر آیم هر زمانی از شکوه
کم همی‌افتی تو در رو بهر چیست؟
یا مگر خود جان پاکت دولتیست

(۳۳۸۰-۳۳۷۷/۴)

یک آدم باورمند و یک فرد ناباور بر سبیل اتفاق در یک جایی بهم رسیدند و با هم به گفتگو پرداختند. آن ناباور (قاطر) دارد به آن باورمند (استر) می‌گوید که من در مسیر زندگیم عدم موفقیت‌های فراوانی دارم و همیشه موفق نیستم و گاهی در کارهایی که می‌خواهم انجام دهم کاملاً ناموفق هستم. هر وقتی که در طول مسیر زندگیم به مشکلی می‌رسم این قدر می‌ترسم که از ترس و بیم دست و پای خودم را گم می‌کنم و اصلاً خودم را برای حل مشکل عاجز می‌بینم. ای باورمند من می‌بینم که تو هیچ لغزش و خطائی در طول زندگیت نمی‌کنی! شاید که جان پاک تو اقبال مند است و تو همیشه خوش شانسی می‌آوری و تو مثل من بنحوست و بدبختی نمی‌افتی و به همین سبب هست که از سقوط و لغزش بر کنار می‌مانی.

ای شتر که تو مثال مؤمنی
کم فُتی در رو و کم بینی زنی
تو چه داری که چنین بی‌آفتی
بی‌عثاری و کم اندر رو فُتی

(۳۳۹۰-۳۳۸۹/۴)

شتر به قاطر جواب می‌دهد و می‌گوید: گرچه نیکبخت بودن عنایت و توجه آن مبدأ آفرینش است که ما به او می‌گوییم خدا. این خدا همان حقیقت و مبدأ آفرینش است. آن مبدأ کل انرژی‌های حاکم بر طبیعت است. گرچه سعادت با آن مبدأ کل انرژی‌هاست با وجود این من و تو ای قاطر و ای ناباور یکسان هم نیستیم.

گفت چون اقرار کردی پیش من
رو که رستی تو ز آفات «زمن»
دادی انصاف و رهیدی از بلا
تو عدو بودی شدی ز اهل ولا

(۳۴۱۰/۴-۳۴۱۱)

پیام مهم از دیدگاه روان‌شناسی اخلاق در این داستان این است که اولاً ناهموار راه رفتن قاطر به واسطه راه‌های صعب‌العبوری است که او طی می‌کند و صاف رفتن شتر به دلیل راه‌های بیابان است، لذا نه تنها گناهی از این بابت متوجه قاطر نیست بلکه نوعی فضیلت است که راه‌های سخت را طی می‌کند تا باری را به مقصد برساند و باید خود را به واسطه آن تحسین کند. اما شتر نه تنها او را راهنمایی نمی‌کند بلکه با دادن نسبت زنازادگی او را به مرحله پایین‌تری تنزل داده و احساس گناه او را تشدید می‌کند و به این دلیل قاطر ملتمسانه از شتر می‌خواهد که او را به لحاظ زنازادگی عفو کند. آنچه را که شتر آن را زنازادگی می‌خواند نتیجه فعل انسان‌ها (تزویدج اسب و الاغ) و مشیت الهی است و قاطر را بر آن کنترلی نیست لذا شرم و گناهی بر او مترتب نیست. علاوه بر این که در این میانه شتر کیست که بخواهد به واسطه گناه مرتکب نشده او را ببخشد یا نبخشد.

مولانا با نقل داستان تیرانداز و ترسیدن او از سواری به خوبی به موضوع مازوخیسم اشاره کرده است. وی می‌گوید: مردی مسلح با هیبتی مردانه و رعب‌انگیز بر اسبی نژاده سوار بود و از پیشه‌ای می‌گذشت. در این میان تیراندازی او را دید و بیم جان خود کرد. از این رو تیری به کمان نهاد تا به سوی او افکند که آن سوار فریاد زد: به هیکل تنومند من نگاه مکن. من شخصی زبون و ناتوان هستم. زیرا در موقع نبرد از یک پیرزن ناتوان‌ترم.

یک سواری با سلاح و بس مهیب	می‌شد اندر بیشه بر اسب نجیب
تیراندازی به حکم، او را بدید	پس زخوف او کمان را درکشید
تا زند تیری، سوارش بانگ زد	من ضعیفم، گرچه زفت آستم جسد
هان و هان منگر تو در زفتی من	که کم‌ام در وقت جنگ از پیرزن

(۳۱۶۳/۲-۳۱۶۶)

در داستان فوق، تنها چیزی که باعث ترس سوار از تیرانداز می‌شود خوی مازوخیستی یا احساس ضعف شخصیتی یا ناتوانی است که سوارکار بر خویشتن روا می‌دارد و خویشتن را وابسته به قدرت‌های بیرونی همچون تیرانداز می‌کند و تسلیم آن می‌شود

در رابطه با مازوخیسم می توان به داستان‌هایی همچون گفتن نابینا سایل که دو کوری دارم در دفتر دوم، جکایت ضیاء دلق و برادرش شیخ الاسلام در دفتر پنجم و موش و قورباغه در دفتر ششم اشاره کرد.

۳- سادیسم اخلاقی (دگرآزاری)

یکی دیگر از نارسایی شخصیت در داستان‌های **مثنوی**، سادیسم یا دگرآزاری است. در داستان فوق شتر مبتلا به خوی سادیسمی است و با نسبت دادن زنازادگی به قاطر سعی در تخریب او می‌نماید و ایجاد احساس شرمساری در وی می‌کند و نیز ناهموار رفتن او را ناشی از ضعف بینش او (نقطه ضعف) می‌داند و نه ناشی از زحمت کشی و فداکاری او (پیمودن راه‌های سخت) و به این وسیله او را تحقیر و تخریب می‌نماید (نوع سوّم خوی سادیسمی). علاوه بر این با ایجاد این احساس گناه و شرمساری او را چون مومی در دست می‌آورد تا بر او قدرت و تسلط بیابد و وی را وادار می‌کند که از او تقاضای عفو نماید (نوع اول خوی سادیسمی) و به این ترتیب شخصیت قاطر را می‌بلعد و نابود می‌سازد و جزئی از خود (برده و بنده خویش) می‌کند.

مولانا در داستان «شکار رفتن شیر به همراه گرگ و روباه» نوعی خود سادیسمی را بیان می‌کند که در آن شیر از گرگ و روباه خواهش می‌کند که او را در شکار یاری دهند. اولین نکته سوءظن آمیز و سؤال برانگیز که به ذهن خواننده می‌رسد آن که شیر جانوری بسیار نیرومند است و برای شکار نیازی به همراهی گرگ و روباه ندارد و مولانا خود به این نکته اشاره کرده است و آن را ناشی از بزرگواری شیر دانسته است.

شیر و گرگ و روبهی بهر شکار	رفته بودند از طلب در کوهسار
تا به پشت همدگر بر صیدها	سخت بر بندند بند و قیدها
هر سه با هم اندر آن صحرای ژرف	صیدها گیرند، بسیار و شگرف
گرچه زیشان شیر نر را ننگ بود	لیک کرد اکرام و همراهی نمود
این چنین شه را ز لشکر زحمت است	لیک همه شد، جماعت رحمت است
	(۳۰۱۳/۱-۳۰۱۷)

اما در ادامه بحث داستان می‌فهمیم که این کمک خواستن شیر از گرگ و روباه نه به لحاظ بزرگواری

به دلیل خوی سادیسمی او بوده است. شیر و گرگ و روباه با هم یک گاو کوهی و یک بز و یک خرگوش شکار می‌کنند و گرگ و روباه که از شیر خود را ضعیف تر می‌دانستند چشم به عدالت و بزرگواری شیر برای تقسیم شکارها دوخته بودند:

گفت شیر: ای گرگ این را بخش کن
معدلت را نو کن ای گرگ کهن
نایب من باش در قسمت‌گری
تا پدید آید که تو چه گوهری
گفت: ای شه، گاو وحشی، بخشِ توست
آن بزرگ و تو بزرگ و زفت و چست
بز مرا، که بز میانه است و وسط
روبها، خرگوش بستان بی غلط
شیر گفت: ای گرگ چون گفتی؟ بگو
چون که من باشم، تو گویی ما و تو؟
گرگ خود چه سگ بود کو خویش دید
پیش همچون شیر بی مثل و ندید
چون بودی فانی اندر پیش من
فضل آمد مر تو را گردن زدن

(۳۰۴۲/۱-۳۰۴۸)

پیام مهم این داستان بر این است که گرگ در این تقسیم‌بندی منتهای عدالت را رعایت کرده و بر بزرگی شیر اقرار نموده و احترام گذاشته بود، اما خوی سادیسمی شیر از اینکه گرگ پیش وی ابراز وجود کرده و خود را نیز به حساب آورده است و بر او خشمگین می‌شود و بر می‌جهد و سر گرگ را از بدن جدا می‌کند. و نوبت به روباه می‌رسد که شکارها را تقسیم کند، روباه هم که از سرنوشت گرگ در پیشگاه یک موجود سادیسمی عبرت گرفته بود، هر سه شکار را متعلق به شیر می‌داند و می‌گوید گاو کوهی از بهر ناشتایی، بز برای نهار و خرگوش برای شام توست. در اینجا خوی سادیسمی شیر ارضاء شد، و چون همه اعضای گروه را نزد خود نیست و نابود کرده و جزئی از خود می‌بیند شاد گشته و آن را عین عدالت می‌داند زیرا عدالت سادیسمی جز فنا کردن کائنات از برای خویشتن چیز دیگری نیست.

گفت: ای روباه عدل افروختی
این چنین قسمت ز که آموختی
از کجا آموختی این، ای بزرگ؟
گفت: ای شاه جهان از حال گرگ

(۳۱۰۸-۳۱۰۷/۱)

در این ابیات روباه تلویحا اشاره می‌کند که عدالت در قاموس سادیسیم چه معنی دارد، یعنی نابودی همه چیز غیر از من و حل شدن همه چیز در من. همه شکارها را به روباه می‌بخشد. روباه با نابود کردن خویش و حل شدن در شیر طعمه‌ها را از آن خود می‌کند. همچنان که از ابتدا قصد شیر از شکار رفتن به همراهی گرگ و روباه یافتن طعمه نبوده و او خود به تنهایی قادر به این کار بود و هدف او تنها خاموش کردن آتش شهوت سادیسیمی خود بوده است.

در این حکایت، شیر بر آن است که گرگ و روباه را ببلعد و جزئی از خود کند و با کشتن گرگ و مطیع کردن روباه به منظور نایل می‌آید. در اینجا تنها روباه و گرگ نیستند که به شیر نیازمندند، با کمی دقت می‌بینیم که شیر هم به آنها نیازمند است. «اریک فروم معتقد است که سادیسیم بر آن است که طرف مقابل را ببلعد و جزیی از خود کند، حس تخریب تیشه به ریشه آن می‌زند. سادیسیم می‌خواهد وجودی را که اجزای مختلف تشکیل می‌یابد با تسلط بر دیگران نیرو بخشد، حس تخریب نیز به دنبال همین هدف است منتهی از راه برانداختن هر گونه تهدید از سوی برون» (فروم، ۱۴۰۲: ۱۹۰).

جالب‌ترین داستانی که در مورد خوی سادیسیمی در مثنوی آمده، داستان «مات کردن دلکک سید شاه ترمذ را» می‌باشد که مولانا به شکل جالبی این موضوع را توضیح می‌دهد. مولانا می‌گوید: شاه ترمذ با دلکک خود شطرنج بازی می‌کرد، دلکک، شاه را مات کرد و شاه بلافاصله عصبانی شد. وی از روی عصبانیت مهره‌های شطرنج را بر سر دلکک کوفت و به او دشنام داد. دلکک از ترس سیاست شاه خود را زیر پشم‌ها پنهان کرده بود.

شاه با دلکک همی شطرنج باخت	مات کردش زود، خشم شه بتاخت
گفت: شه شه، و آن شه کبر آورش	یک یک از شطرنج می‌زد بر سرش
که بگير اينک شهت، ای قُلتبان	صبر کرد آن دلکک و گفت: الامان

(۳۵۰۹-۳۵۰۷/۵)

در اینجا، شاه ترمذ دچار خوی سادیسیمی است و با شکست خویش در مقابل دلکک دچار عصبانیت شده است و شروع به کتک زدن دلکک کرده است. وی چنان نیرومند و چیره‌گر و دلکک که طرف

مقابلش است چنان ضعیف و مطیع نمایان می‌شوند که مشکل است آن کسی قوی است به کسی که در فرمان اوست شکست خورده باشد. وقتی حکایت را با دقت مورد تحلیل قرار می‌دهیم می‌بینیم که جز این نیست. این احساس نیاز سادیسیت همانند مازوخیسم از ضعف شخصیت و تجرد و تنهایی فرد سرچشمه می‌گیرد و دائماً نیاز به زیردستی دارد که بتواند بکوبد و تحقیر کند و در سایه آن احساس بزرگی، غرور و نیرومندی نماید.

مولانا در بخش‌های دیگری از مثنوی در ضمن حکایت‌هایی مانند داستان صوفی و خانقاه در دفتر دوم، از درخت امرود پایین بیا تا درست بینی در دفتر چهارم، قاضی در صندوق در دفتر ششم و داستان رنجور شدن معلّم مکتب‌خانه در دفتر سوم می‌آورد که در آنها به خوی سادیسیمی اشاره شده است.

۳. نتیجه‌گیری

علم روان‌شناسی در عصر مولانا به شکلی کاملاً متفاوت از آنچه امروز مورد بحث قرار می‌گیرد، وجود داشت اما از زوایای مختلف روان‌شناسی می‌توان نگاهی به اشعار و تفکرات او داشت. مولانا به بررسی احساسات، ارزش‌های انسانی، ارتباطات اجتماعی و رشد شخصیتی می‌پرداخت و می‌توان گفت که نظریه‌ها و ارزش‌های روان‌شناختی مولانا تأثیرگذار بر بسیاری از مفاهیم روان‌شناسی مدرن بوده است؛ برای مثال خودسازی و خودباوری بخشی مهمی از اندیشه‌های مولانا بوده و این مفهوم‌ها تأثیر مهمی در روان‌شناسی انسانی دارند. مولانا در لابه‌لای اشعار خود به نارسایی شخصیت‌هایی از جمله خویشتن ناپذیری، مازوخیسم اخلاقی و سادیسیم اخلاقی پرداخته است که این مسائل همگی در زمینه مطالعات روان‌شناسی نوین قرار دارند. یکی از نارسایی شخصیت در حکایت‌های مثنوی، ناخویشتن‌ناپذیری است. ناخویشتن‌ناپذیری به معنی تحریف واقعیت وجودی خویشتن و اعمال جعل و تزویر در آن است. مولانا، در یکی از حکایت‌های تمثیلی مثنوی داستانی شغالی را که به خم رنگ رفت و رنگین شد، و از آن پس ادعای طووس بودن کرد، می‌آورد. شغال در این داستان رمز مدعیان دروغی است که می‌کوشند ظاهر خود را بسازند و مردمان را فریب دهند و به دام اندازند. مازوخیسم اخلاقی یکی دیگر از نارسایی شخصیت در حکایت‌های مثنوی است. مولانا این مفهوم را در قالب قصه «موسی و شبان» بیان می‌کند. هدف از این داستان این است که انسان می‌تواند در عشق به خداوند آن‌چنان اعتلا یابد و اوج گیرد که دیگری نیازی به واسطه یا عبادت به طریق معمول نداشته باشد. یکی دیگر از نارسایی شخصیت در داستان‌های مثنوی، سادیسیم یا دگرآزاری است. مولانا در داستان «شکار رفتن شیر به

همراه گرگ و روباه» نوعی خود سادیسمی را بیان می‌کند که در آن شیر از گرگ و روباه خواهش می‌کند که او را در شکار یاری دهند.

نتایج پژوهش نشان می‌دهد که مشابهت‌های بسیاری میان نظریه‌های روان‌شناسان نوین و اندیشه‌های مولانا در داستان‌های مثنوی وجود دارد. وقتی به مطالعه داستان‌های مولانا در مثنوی می‌پردازیم می‌بینیم همان مسائلی که برای روان‌شناسان در روان‌شناسی مطرح است برای مولانا نیز مطرح بوده و ابعاد مختلف نارسایی شخصیت را بسیار ظریف، مورد مطالعه قرار داده است.

منابع و مآخذ

- آریان پور، امیرحسین (۱۳۷۹)، پژوهش و پژوهش‌نامه، چاپ اول، تهران: انجمن کتاب دانشجویان.
- براندن، ناتانیل (۱۳۷۷)، رمز خویش‌یابی یا روان‌شناسی اعتماد به نفس، ترجمه جمال هاشمی، چاپ دوم، تهران: سهامی انتشار.
- براندن، ناتانیل (۱۳۷۶)، روان‌شناسی حرمت نفس، ترجمه جمال هاشمی، چاپ دوم، تهران: سهامی انتشار.
- نی احمد، ابراهیم (۱۳۶۶)، قدرت روح، چاپ دوم، تهران: امیر کبیر
- پروین، لارنس ا (۱۳۷۴)، روان‌شناسی شخصیت نظریه و تحقیق، چاپ سوم، مترجمان محمد جعفر جوادی و پروین کدیور، تهران: موسسه فرهنگی رسا.
- جعفری، محمدتقی (۱۳۹۸)، مولوی و جهان بینی‌ها، چاپ دوازدهم، تهران: بعثت.
- حسن‌نژاد، علی و سعادت‌ی مسرور (۱۴۰۳)، «بررسی هفت مفهوم روان‌شناسی در مثنوی معنوی»، مجله پژوهش‌های نوین ادبی، شماره ۵، سال ۳، صص ۱۳۱-۱۱۵.
- سنبون، مارک (۱۳۸۵)، راه و روش فرد، مترجم منیژه جلالی، چاپ اول، تهران: البرز.
- سیاسی، علی اکبر (۱۳۸۸)، نظریه‌های شخصیت با مکاتب روان‌شناسی، چاپ دوازدهم، تهران: دانشگاه تهران.

شولتس، دوان (۱۳۹۷)، *روانشناسی کمال*، ترجمه گیتی خوشدل، چاپ بیست و سوم، تهران: پیکان

عقدایی، تورج (۱۳۹۳)، *روانشناسی کمال در مثنوی*، چاپ اول، تهران: داستان.

علی‌نیا، سمیرا (۱۳۸۹)، «قصه‌درمانی در قصه‌های مشترک»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه محقق اردبیلی، دانشکده علوم انسانی، گروه زبان و ادبیات فارسی.

غیبی، جعفر (۱۳۹۰)، «بررسی مفاهیم روان‌شناختی در مثنوی مولوی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم - تبریز، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه زبان و ادبیات فارسی.

فروم، اریک (۱۴۰۲)، *کتاب‌گزین از آزادی*، ترجمه عزت‌الله فولادوند، تهران: مروارید.

کانت، ایمانوئل (۱۳۶۰)، *درس‌های فلسفه اخلاق*، مترجم منوچهر صانعی دره‌بیدی، چاپ اول، تهران: نقش و نگار.

کانت، ایمانوئل (۱۳۸۱)، *زندگی در اینجا و اکنون*، ترجمه محمد میلانی، تهران: فراوان

مرادیان، صغری و حسین‌پور، اسماعیل (۱۳۹۷)، «تحلیل اندیشه‌های مثبت‌گرایانه در دفتر ششم مثنوی از دیدگاه روان‌شناسی، سیزدهمین گردهمایی بین‌المللی انجمن ترویج زبان و ادب فارسی، صص ۱۸۳-۱۴۲.

مولوی، جلال‌الدین (۱۳۷۰)، *گزیده فیه ما فیه*، چاپ دوم، تهران: سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.

مولوی، جلال‌الدین (۱۳۹۵)، *مثنوی معنوی*، به تصحیح رینولد نیکلسون، چاپ ششم، تهران: هرمس.

هاشمی، جمال (۱۳۹۷)، *پیغام سروش (مکتب مولانا و روانشناسی نوین)*، چاپ چهارم، تهران: شرکت سهامی انتشار.

همایی، جلال‌الدین (۱۳۷۴)، *مولوی چه می‌گوید*، چاپ ششم، تهران: موسسه نشر هما.

هورنای، کارن (۱۳۸۴)، *تضادهای درونی*، مترجم محمدجعفر صفا، چاپ ششم، تهران: بهجت.

هورنای، کارن (۱۴۰۰)، *عصبانی‌های عصر ما*، ترجمه ابراهیم خواجه‌نوری، چاپ ششم، تهران: بهجت.

یونگ، کارل گوستاو (۱۳۷۷)، *رشد شخصیت*، مترجم هایده تولایی، چاپ اول، تهران: آتیه.

References

Arianpour, A (1998), Pajoosh ve pajooshenahameh , first edition, Tehran: Students' Book Association. (in persain)

Branden, N (1988), ramz khishtan yabi ya ravaneshenasi etemad bah nafs, translated by Jamal Hashemi, second edition, Tehran: Sohami Publishing. (in persain)

Branden, N (1987), ravaneshenasi harmat nafs, translated by Jamal Hashemi, second edition, Tehran: Sohami Publishing. (in persain)

Bani Ahmad, I (1987), ghodrat ruh, second edition, Tehran: Amir Kabir.(in persain)

Parvin, L (1995), nazariah ravaneshenasi shkhsiat ve tahaqiq, translated by Mohammad.

Jafari, M (2018), Molvi and Jahanbini, 12th edition, Tehran: Ba'ath. (in persain)

Teh Hassannejad, A and Saadati M (2024), "A Study of Seven Psychological Concepts in the Spiritual Mathnavi", Journal of Modern Literary Studies, No. 5, Year 3, pp. 115-131.ran: Ba'ath.

Sanbon, M (2006), Fard's Way and Way, translated by Manijeh Jalali, first edition, Tehran: Alborz. (in Persian)

Siyasi, A (2009), personality theories with schools of psychology, 12th edition, Tehran: University of Tehran. (in persain)

Shults, D (2017), Psychology of Kamal, 23rd edition, Tehran: Pikan. (in persain)

Eghdaei, T (2013), Psychology of Kamal in Masnavi, first edition, Tehran: Dostan.(in persain)

Alinia, S (2010), "Thesis on story therapy in Masnavi stories", Master's thesis, Mohaghegh Ardabili University, Faculty of Humanities, Department of Persian Language and Literature.

Ghaibi, J (2011), "Investigating Psychological Concepts in Rumi's Masnavi", Master's thesis, Tarbiat Moallem University – Tabriz, Faculty of Literature and Humanities, Department of Persian Language and Literature.(in persain)

Fromm, E (2023), *The Book of Escape from Freedom*, translated by Ezzatullah Foladvand, Tehran: Marwarid. (in persain)

Kant, I (1988), *Lessons in Moral Philosophy*, translated by Manouchehr Sanei Darrebidi, first edition, Tehran: Naqsh-e-Negar. (in persain)

Kant, I (2002), *Life Here and Now*, translated by Mohammad Milani, Tehran: Abundant (in persain)

Maslow, A (2002), *Life here and now*, translated by Mohammad Milani, Tehran: Faravan.

Maslow, A (1992), *Life here and now*, translated by Mohammad Milani, Tehran: Abundant. (in persain)

Moradian, S and Hosseinpour, I (2018), "Analysis of Positive Thoughts in the Sixth Book of the Masnavi from a Psychological Perspective," 13th International Conference of the Association for the Promotion of Persian Language and Literature, pp. 142-183.

Molavi, J (1981), a selection of *Fieh Ma Fieh*, second edition, Tehran: Islamic Revolution Publishing and Education Organization. (in persain)

Molavi, J (2016), *Masnavi Manavi*, revised by Reynold Nicholson, 6th edition, Tehran: Hermes. (in persain)

Hashemi, J (2017), *Soroush Message (Mevlana School and Modern Psychology)*, 4th edition, Tehran: Publishing Company. (in persain)

Homaei, J (1986), *What Maulvi Says*, 6th edition, Tehran: Homa Publishing Institute.

Hornay, K (2005), *Internal contradictions*, translated by Mohammad Jafarsafa, 6th edition, Tehran: Behjat. (in persain)

Hornay, K (2022), The Anger of Our Time, translated by Ebrahim Khajeh Nouri, 6th edition, Tehran: Bahjat. (in persain)

Jung, C (1988), roshod shkhsiati, translated by Heideh Tolai, first edition, Tehran: Atiyeh.